

{artsexylightbox}

На благој узвишици изнад десне обале Дежеве, недалеко од ушћа у Рашку, изнад оскудне равнице с леве обале Рашке, поред самог некадашњег главног пута Рашка Нови Пазар, с десне стране, на 2 км испред седишта новопазарског града, уздиже се древни храм, један од најстаријих у нашој земљи, "црква светих и свеславних и врховних апостола Петра и Павла". Зидана grubим притесаним каменом, местимично сигом и опеком, необичних асиметричних пропорција, одувек је привлачила пажњу не само стручњака већ и обичног света. Око ње, бели се необична скупина надгробних споменика, што их исклесаше руке српских каменорезаца овога краја од 18. до 19. века.

Ово етнолошко епиграфско поетско знамење упечатљиво обогаћује простор древности поменутог храма, који народ од давнина назива Петровом црквом.

Ту, у овим рашким брдима, с мало равница, крај реке Рашке и њених притока, између планина Рогозне, Пештера, Копаоника и Голије, с изразитом ста рословенском топонимијом и топономастиком, што су свим локалитетима и насељима у котлинама и на обронцима наметнуле истоветно обележје, од примања хришћанства међу српским племенима, током 7, 8. и 9. века, развијао се особит дух стваралачких настојања на уметничкој синтези Истока и Запада. У 8. Столећу, обележеном раскошном светлошћу државне и црквене самосталности и прегалачког аутохтоног културног стваралаштва изразите непоновљивости и оригиналности, овде ће се него игде огласити изузетном ликовном снагом јеванђеље по рашком неимару и сликару.

Најстарије досад познато историјско сведочанство које поуздано говори о старини храма св.апостола Петра и Павла у средњовековном Расу, јесте повеља византијског цара Василија Другог, званог "Бугароубица", из 1020. године. Она охридској архиепископији, под јурисдикцијом цариградске патријаршије, дозвољава да може под својом влашћу држати и оне епископије које некада биле под бугарском патријаршијом, за владавине бугарског цара Петра (927-968). Међу њима се спомиње и рашка епископија. У 10. веку, на простору од Скопља до Сремске Митровице, по повељи већ споменутог византијског цара Василија Другог, осим рашке епископије постојале су нишка, браничевска београдска, сремска, скопљанска, призренска и липљанска. Свака од ових епископија, са својом катедралном црквом, била је већ у чувеном истоименом граду. Да ли је то можда антички град Арса, по коме је, како неки тумаче, настао назив града Раса? Требало би указати на чињеницу да ниједан антички град није подигнут на

неприступачном ћувику, узвишењу, као што је то био обичај у средњем веку. Занимљиво је да су код нас скоро све епископске цркве својим олтаром усмерене или ка реци, или ушћу река, или језеру или ка изворима.

{pullquote}Има једно место у преводу Синтагмата Матије Властара из Солуна, познатом већем приручнику византијског црквеног права, у коме се изричито наглашава да епископско средиште мора бити у већем граду. Исто тако постоји и једна српска молитва из прве половине 15. века, "молитва када се поставља митрополит и улази први у град и чита ову молитву пред градом".{/pullquote}

О самом постанку Петрове цркве постоје два предања. По једном, ову цркву сазидао је апостол Тит, ученик апостола Павла. Ову легенду и данас народ приповеда. Има историчара који помишљају да се св. Сава за добијање независности српске цркве позивао на ово предање, јер по црквеним канонима цариградске патријаршије аутокефалност (самосталност) цркве у једној земљи могла се стећи само ако је на њеном тлу постојао храм сазидан од било ког Христовог апостола. По другој легенди, саопштеној у 27 глави "цароставног" Летописа попа Дукљанина из барске архиепископије, писаног крајем 12. века, прича се да је дукљански краљ Бело Павлимир ратовао против рашког жупана Лутомира и да је са собом повео Римљане. После победе над жупаном Рашке, Римљани су саградили тврђаву Bello и цркву "у част блаженог Петра апостола" у месту близу "Caldanae" (Бање). Када је црква била у свему завршена, краљ Павлимир је наредио да она постане епископија. Ово предање градњу цркве ставља у средину 9. века. Историчар Фердо Шишић је указивао да је данашњи локалитет Подбијеље, недалеко од Петрове цркве, по свом називу вероватно везан за тврђаву Bello. "Caldana" је данашње лечилиште за реуматична обољења Новопазарска Бања, на око 1 км од цркве Св. Петра. Што летопис попа Дукљанина помиње бању, то је сасвим разумљиво. Лековитост тополих вода одувек се ценила и у њиховој близини ницала су насеља. И антички град Арса је највероватније био поред саме Бање. Прича о рашкој епископији крај топлих извора вероватно је била занимљива, па је хроничар из Бара, поп Дукљанин, то истакао. Посебно значајно што летописац истиче да је црква посвећена св. Петру, управо онако како је народ и данас назива, Петровом црквом, а не како је званично тумаче црквене власт, црква светих апостола Петра и Павла.

Стојан Новаковић, у својој књизи Први основи словенске књижевности, помиње два писма папе Јована Осмог српском жупану Мутимиру, прво из 872/3, а друго 876, на основу којих би се могло с правом закључити да су Срби 872-876, већим делом покрштени и да је већ тада основана епископија у Рашкој, прва у самосталним српским жупама. По Константину Порфириогениту, византијском цару и писцу из прве половине 10. века, српске земље су већ "крштена Србија". Археолошка истраживања Петрове цркве открила су првобитан баптистеријум, вероватно из 6. столећа.

Из писма папе Александра Другог из 1067. и папе Гргура из 1078. године упућених дукљанском барском архиепископу Петру, сазнаје се да је тада, осим старих приморских латински епископија (которске, улцињске, свачке, скадарске, дриватске и пилотске), барској архиепископији припадала још и српска, босанска и трбињска црква .То је време великог дукљанског краљевства, започетог силним устаничким покретом за владе дукљанског кнеза Стефана Војислава. Тада је велики део српских земаља био ослобођен од Византинаца. Дукљански кнез се определио за римског папу и од њега измолио да се у бару већ 1050. оснује засебна архиепископија. Изгледа да је рашка епископија била под њом све до пропасти дукљанског краљевства. Била је то прва

самостална архиепископија у српским земљама пре Стефан Немање и Саве. Њена делатност допринела је још јачем струјању уметничких утицаја из напреднијих приморских градова .

Смрт краља Бодина (1101) и успон византијског цара Манојла Првог означили су пропаст дукљанског краљевства. Рашка епископија, како би сведочило писмо Теофилакта Охридског из 1107. године, била је изгледа даље под барском архиепископијом .

Освајање доброг дела српских земаља од стране Манојла Првог (1149) допринело је да се рашка епископија поново врати под охридску архиепископију. Коначно опредељење Стефана Немање за византијску културу, посебно после његовог боравка у Цериграду (1172-1173), као заробљеника Манојла Првог, условило је да се рашка епископија сасвим отргне из јурисдикције барске архиепископије. Колико је пак она зависила охридске архиепископије, тешко је рећи.

Први познати рашки епископи тек су из времена Стефане Немање. То су Леонтије , Јефтимије и Калиник. Сва тројица су везана за одсудне историјске догађаје из Немањиног живота. Први, Леонтије, извршио је православни обред његовог крштења. Пре тога Немања је био крштен по латинском обреду, за време свог боравка у Дукљи, која је припадала барској архиепископији, (рођен је у Рибници код Подгорице). Епископ Јефтимије био је на сабору који је Немања сазвао против верске јереси(богумила?). Њега је споменуо Стефан Првовенчани(1196-1228) у биографији свога оца Живот Стефана Немање. Овај сабор одржан је крај Петрове цркве. Трећи епископ, Калиник, учествовао је у догађају од далекосежног значаја за политичку и културну историју српског народа који се збио у Петровој цркви на Блсговести 1196.године. Тада се Стефан Немања одрекао престола у корист свог другог сина ,Стефана. Првом сину Вукану, дао је да управља Дукљом. Том приликом га је епископ Калиник замонашио давши му име Симеон. И његова супруга Ана се истог дана замонашила и добила име Анастасија. После напуштања престола отишао је као монах у свој манастир Студеницу, а убрзо затим, октобра 1197, кренуо у Свету Гору, свом трећем сину Сави, који се већ налазио као монах у манастиру Ватопед, на чију се молбу одрекао престола и замонашио те дошао на Свету Гору. Немањина Ана, као монахиња Анастасија , отишла је у манастир Св.Богородице у Топлици.

Занимљиво је да ни један од наших првих средњовековних писаца из 13.века(Сава ,Стефан Првовенчани,Доментијан и Теодосије) не спомиње ни област ни град Рас. Једино архиепископ Данило Други из прве половине 14.века, помиње област Раса, и то

само када говори о краљу Драгутину(1276-1282), који уступио престо свом брату краљу Милутину(1282-1321),"де му дарова крањевство у Расу, у место званом Дежево".А када сахрањују краља Драгутина као "као блаженог монаха Теоктиста",Данило Други пише: "И када су дошли у Рас ка цркви светог мученика Христовог Георгија, у његов манастир..." (Ђурђеви Ступови, које је око 1283. обновио краљ Драгутин). По Данилу Другом као да не постоји град Рас, већ само област првобитне државе Стефана Немање.

Свети Сава је по добијању самосталности српске цркве у Никеји(1219), и подласку у Србију(1220), поставио нове епископе како за новоосноване епископије тако и за оне раније, давно установљене, међу којима су биле рашка и призренска. Из протесног писма Димитрија Хоматијана ,охридског архиепископа, упућеног Сави маја 1220, сазнаје се да је први српски архиепископ отерао ранијег призренског епископа и на његово место поставио новог, свог сарадника. Од посебног је значаја да охридски архиепископ протестује само због призренске епископије. Он уште не спомиње рашку. Очигледно је да је Хоматијан гневан што му је призренска епископија отета и припојена српској аутокефалној архиепископији. За њега је рашка епископија, по својој прилици, била отписана већ од Стефана Немање. За новог рашког епископа Сава је поставио једног од својих сарадника, Методија. Није случајно што је Сава послао баш овог епископа римском папи, да му папа пошаље благослов и круну за Стефана Првовенчаног. Високи представници цркве сигурно су водили рачуна о томе. Благослов из Св. апостола Петра и Павла из Рима може носити само онај архијереј који је сапрестолник епископског седишта посвећеног истим светитељима, а истовремено и представник најстарије епископије у српској независној архиепископији.

Од времена Савиног, првог српског архиепископа(1220-1234), па све до доласка Турака у облас Раса (1455) живот Рашке епископије текао је у стваралачком просветном и културном прегалаштву. За владе краља Душана, када се српска архиепископија проглашава патријаршијом(1346)која ће извршити и Душаново крунисање за цара (на Ускрс, 16. априла 1346), рашка епископија се уздиже на степен митрополије. Међу свим рашким епископима овог раздобља слободе и независности, више од двеста тридесет година, по досад познатим историјским изворима, треба посебно указати на епископа Григорија Другог. Судаћи по записима које је оставио, он је припадао кругу најизабранијих стваралаца средњовековне Србије. За манастир Хиландар издао је књигу Законик-Крмчију св.Саве, а за краља Милутина исковао је 1305. часни крст, који је краљ поклатио дому "св.апостола Петра и Павла у Расу". Данас се овај крст налази св.Доминика у Дубровнику. Рашки епископ Григорије Други могао би се сматрати једним од првих великих познатих уметника из старе српске прошлости.

Коначно освајање српске државе од Турака (1459) означавало је почетак дуговековног

ропства све до 1912. године, када су ослобођени крајеви око Новог Пазара. У овом раздобљу, дугом више од четири стотине педесет година, економске и духовне снаге рашке митрополије постепено су се осипале. Но, треба истаћи да је тада изграђени град Нови Пазар, убрзо после освајања Србије, постао један од најзначајнијих трговачких средишта у западном, европском, делу Турске Царевине. Нарочито је прва половина 16. века донела полет његовом раздобљу. Нагли процват новопазарског града допринео је и јачем утицају рашке митрополије на унутрашње прилике у српској цркви. Поједини рашки митрополити често су заузимали место поглавара српске патријаршије. Рашки митрополит Симеон изабран је 1550. чак за охридског архиепископа. Није искључено да су турске власти успеле да охридској архиепископији наметну први пут за поглавара српског владику из Новог Пазара. Крајем 17. и током прве половине 18. века истичу се два рашка митрополита, Мојсије Рајовић и Арсеније Јовановић Шакабенда, родом из Трговишта крај Новог Пазара. Њих двојица постаће патријарси српске цркве и обновитељи Петрове цркве 1728, о чему сведочи натпис на мермерној плочи изнад улаза у храм, на западној фасади. Арсенијев брат је чувени оберкапетан Сениша Марковић Млатишума, који је владао крагујевачком облашћу и који је 1735. обновио манастир Драчу, недалеко од овог града. Они ће заједно повести велико мноштво народа из Метохије, Косова и Рашке у другој сеоби Срба у Војводину 29. јуна 1737. године. Крајем 18. века, рашка и призренска митрополија, због смањеног броја верника, сједињују се у једну (1786). Њен први митрополит је Јанићије. Рашко-призренска митрополија, са седиштем у Призрену, остала је до данас засебна целина унутар српске цркве.

Прво конзерваторско-рестаураторско истраживање Петрове цркве предузето је у пролеће 1954. године. Тада је група сарадника за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, доцније Републичког завода за заштиту споменика културе у Београду, приликом проучавања споменичких вредности на територији тадашњег новопазарског среза, утврдила да у овој цркви постоји средњовековни живопис. После обијања дебљег слоја малтера, из средине 19. века, са југозападном истуреном пиластра, на његовој североисточној страни, откривена је монументална фреска св. Јована Милистивог. То сазнање подстакло је првог директора поменутог Завода, Милорада Панића-Сурепа, великог радозналца и иницијатора многих изузетних подвига и открића у заштити културног наслеђа, да 1956. организује систематска истраживања средњовековног живописа на свим унутрашњим зидним површинама, као и архитектонско-конзерваторске радове. Била је у питању заштита преосталог фреско-сликарства у једном од најстаријих храмова у нашој земљи. Сачувани средњовековни живопис у унутрашњем простору откривен је исте године. Тада су извршене и мања архитектонска истраживања у поткуполном простору цркве. Међутим, сонда за истраживање архитектуре, тачније речено за утврђивање начина зидања припрате код места где се она састаје са северним полукружним зидом, коју је започео арх. Јован Нешковић 1957. године, открила је изузетно богатство златног налаза. Ово епохално откриће условило је да се одмах приступи систематским археолошким истраживањима цркве, у сарадњи са стручњацима из Народног музеја у Београду. Током радова 1960-1962. утврђено је да је Петрова црква подигнута на преисторијској

некрополи, тј. на тумулусу већих димензија, на брежуљку од набачене и насуте земље над гробовима покојника из разних раздобља преисторије, особито металног доба. Рубови ове велике хумке били су оивичени венцем од већих камених блокова, у којима су нађени и фрагменти судова-урни, за стављање пепела покојника. Богат налаз из Петрове цркве сада се чува у Народном музеју у Београду. Он садржи непроцењиву ризницу златних и других предмета, махом сачињених од почене глине, метала и ћилибара, који су служили искључиво као раскошан украс власника и његовог дома. Цела збирка управо представља луксузну репрезентативну опрему њеног власника, која је с њим покопана, јер се веровало да све оно што је покојнику припадало од богатства док је био жив треба да понесе и "на онај свет". Ту најпре истичу велике златне токе, украшене гравираним орнаментима, златни украсни предмети, два златна појаса од искуцаног златног лима, богато украшена орнаментима, мноштво перли од ћилибара, међу којима су многе фигурално обрађене. Посебно се издвајају грчке вазе такозваног црног-фигуралног стила, с ликовима исликаним црном бојом на црвеном позађу. Једна од ових грчких ваза представља олпе-крчаг који по свом стилу и декорацији припада групи грчке керамике што се са сугурношћу може датовати у крај 6. века пре нове ере. Тако се, захвањујући овом суду (за уље или вино), за цео налаз из Петрове цркве може прилично поуздано утврдити да припада овом античком времену. Треба указати да већина предмета, а посебно грчке вазе, по изреченом мишљењу истакнутих проучавалаца античке уметности код нас, који су овај налаз испитивали, води стилско порекло са Апенинског полуострва, тј. да припада грчкој уметности која се неговала у западном Средозекљу, а не у самој Грчкој. Ово гледиште указује да су и токови антике, као и доцније ранохришћанске и средњовековне уметности, допирали до области Раса и преко Јадранског приморја.

Приликом откопавања епископске гробнице, уз сам северни зид дозиданог простора са северне стране, из којег се пење на галерију око подножја тамбура куполе, пронађени су делови архијерејског одејанија: епитрахил из 14/15. века и омофор из 17. века. Тако да су многе досад непознате вредности Петрове цркве откривене захваљујући успешној сарадњи службе заштите споменика културе и Народног музеја у Београду и Новом Пазару.

фото галерија (2007, 2009, 2010).

{yoogallery src=[/images/Petrova_crkva] width=[84] height=[84]}

Приредио: Миломир Рашковић

фото: [Бојан Миловић](#) , [Миломир Рашковић](#) , [Мирјана Танасковић](#) , [Марков Игор](#) .

Литература: Јован Нешковић, Радомир Николић, Петрова црква, Београд 1987.